Rengastajan vuosikirja 2013 - 2014

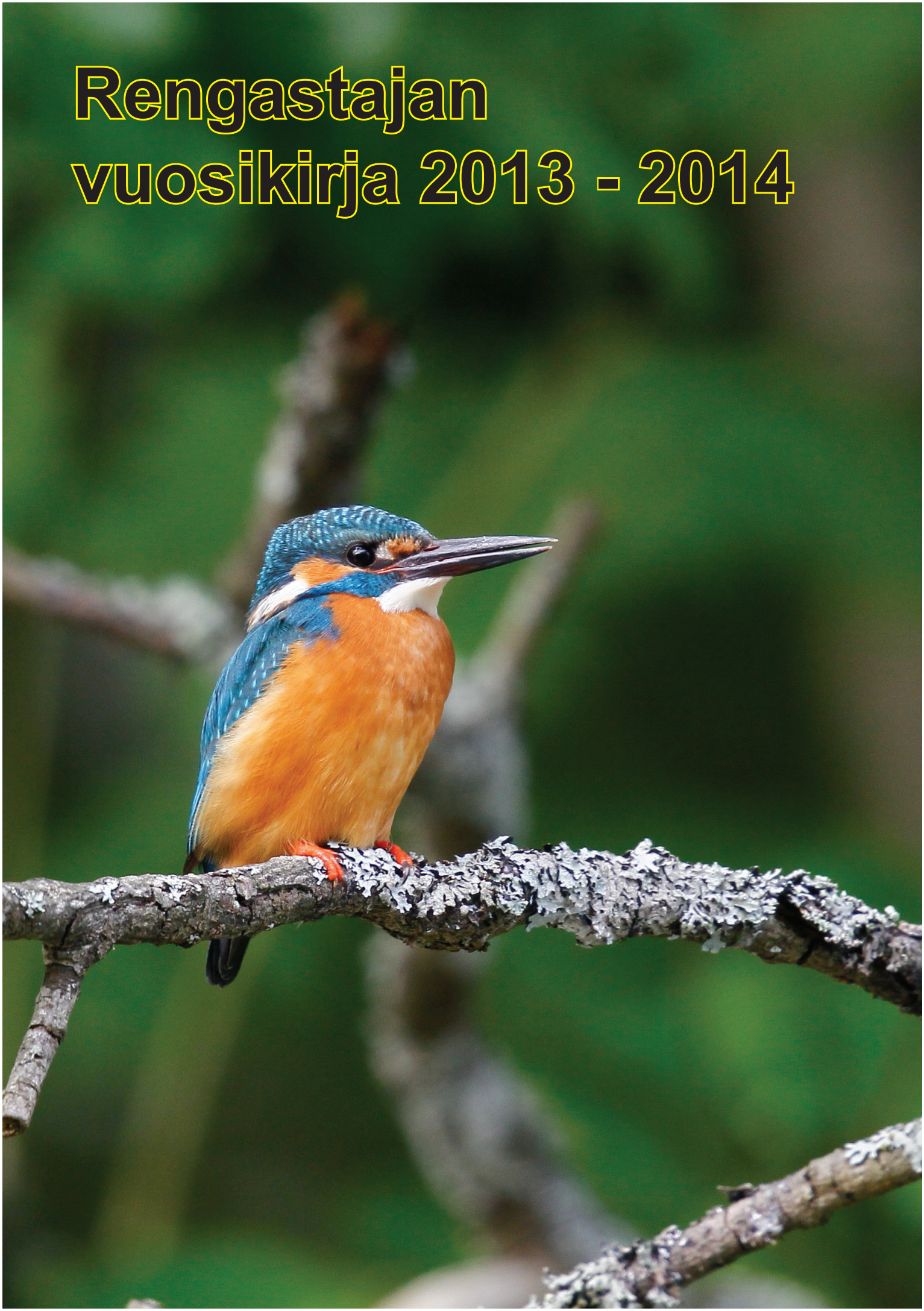

Kirja-arvostelu

Ranskankielinen määritysopas rengastajille

William Velmala

Laurent Demongin (2013). *Guide d'identification des oiseaux en main*. Mortsel, Belgia. 312 ss. 28 € + postikulut. http://guide-baguage.wix.com/accueil

Ranskan kieli ei kuulu joka rengastajan koulusivistyksen piiriin, mutta vaikka ranskaa ei osaisikaan saattaa tästä kirjasta saada paljon irti. Kyseessä on loppuvuonna 2013 ilmestynyt määritysopas, jossa esitetään 250 Ranskassa eniten rengastetun lajin määrittäminen kädessä. Lajeista 119 on ei-varpuslintuja ja 131 varpuslintuja. Näiden lajien lisäksi toiset noin 250 lajia mainitaan lyhyesti osiossa, jossa käsitellään varsinaisten lajien erottaminen samankaltaisista lajeista.

Kirjoittaja, ranskalainen **Laurent Demongin**, on amatöörirengastaja, joka on valmistellut kirjaa kiireettä ja hartaasti, jopa 15 vuoden ajan. Kirjan tiedot perustuvat osin julkaistuun kirjallisuuteen, osin kirjoittajan omiin ja hänen kanssarengastajiensa kokemuksiin. Lähteinä on käytetty rengastajien peruskirjallisuutta (esim. Baker; Jenni & Winkler; Svensson), yleistä lintukirjallisuutta (esim. Bauer & Glutz von Blotzheim; Cramp; Mullarney, Svensson ym.) sekä laji- tai lajiryhmämonografioita (esim. Alström & Mild; Forsman; Shirihai, Gargallo ym.). Kirjojen lisäksi on hyödynnetty tieteellisiä artikkeleja, kotisivuilla ja blogeissa julkaistuja tietoja ja erilaisia muita oppaita. Kirjallisuuslähteiden kokonaismäärä on yli 2000.

Teos paikkaa merkittävän aukon ranskankielisessä rengastusmaailmassa, jossa ei aiemmin juuri ole ollut saatavilla määrityskirjallisuutta rengastajille heidän omalla kielellään. Vastaavaa opasta, jossa käsitellään sekä ei-varpuslinnut että varpuslinnut, ei ole tosin ilmestynyt oikeastaan millään muullakaan kielellä. Siksi koin itse kirjan tutustumisen arvoiseksi, vaikka en osaa ranskaa käytännössä ollenkaan. Eikä tällaista kirjaa nyt niin ummikkona lue kuin alkuperäiskielellä kirjoitettuja **Modianon** romaaneja. Kirjan kuvatekstit ja taulukot pystyy pienen opettelun jälkeen omaksumaan, sillä termit ovat samankaltaisia kuin meidän itse käyttämämme monet latinankieliset termit vaikkapa ikäluokille tai ruuminosille. Esimerkiksi lyhenteet *juv* ja *ad* ovat samat ranskaksikin, ja otsikot âge ja *sexe* ymmärtää iäksi ja sukupuoleksi jo englannin perusteella. Toki tarkat kuvaukset esimerkiksi väreistä tai tarkkuusasteista jäävät ilman ranskan kielen taitoa noteeraamatta.

Kirja alkaa lyhyellä, 12 sivun mittaisella johdannolla. Siinä käsitellään oppaan rakenne, esitellään mittausmenetelmät ja sulkasadon periaatteet sekä sukupuolen- ja iänmäärityksen perusteet. Johdannossa on monia kuvia, joiden avulla useimmat edellä mainituista kappaleista voi tiivistetysti omaksua ilman ranskan kielen taitoakin.

Lopussa olevia hakemistoja lukuun ottamatta loppuosa kirjasta täyttyykin sitten lajikuvauksilla. Tyypillinen lajikuvaus alkaa lajitiedoilla, joihin sisältyvät englanninkielinen ja tieteellinen nimi sekä joitakin pesimäbiologisia tietoja, kuten sukukypsyysikä tai maininta kumpi sukupuoli hautoo ja

ruokkii. Näitä seuraa lajinmääritysosuus, jossa kerrotaan miten laji erotetaan muista samannäköisistä. Varsinainen laji ja muut lajit on jäsennelty taulukoihin, joihin tuntomerkit on kerätty ranskalaisilla viivoilla, välillä valokuvien kera. Joissakin tapauksissa lajinmääritysosuus venyy jopa sivun mittaiseksi.

Seuraavaksi taulukoidaan mitat, soveltuvin osin ikäluokittain, sukupuolittain ja alalajit erotellen. Sitten kuvataan mahdolliset alalajit ja sen perään sulkasadon kulku ikäluokittain. Sulkasato-osuutta on ryyditetty joissakin tapauksissa kaaviokuvin, jotka kertovat sulkasadon etenemisestä. Lopuksi käydään läpi iän- ja sukupuolenmääritys. Määrityskriteereitä esitettäessä tukeudutaan runsaaseen valokuvamateriaaliin, tosin jonkin verran on mukana myös piirroskuvia, diagrammeja ja laskukaavoja. On kiusallista, että missään ei kerrota miten isoon tai pieneen aineistoon nämä perustuvat tai mistä kirjallisuuslähteestä ne ovat peräisin. Esimerkiksi vanhan puukiipijän sukupuoli pitäisi selvitä kaavalla 1,356 * siiven pituus + 2,779 * nokka kalloon – 134,776. Nuorella linnulla käytetään samoja mittoja, mutta yllä luetellut luvut tyystin erilaiset. Lähdeaineistoa (museoaineisto vai elävät linnut, pesiviä vai muutolla olleita jne.) tai tutkittujen yksilöiden määrää ei kuvailla.

Oppaan kuvitus poikkeaa hieman totutusta. Se sisältää monia siipikaavioita ja muita kaavamaisia piirroksia. Niitä enemmän on kuitenkin valokuvia, jotka on tarkkaan rajattu esittämään vain haluttuja höyhenaloja ja esitetään sellaisenaan. Esimerkiksi sepelkyyhkyn tapauksessa on kuva pelkistä käsisiiven peitinhöyhenistä.

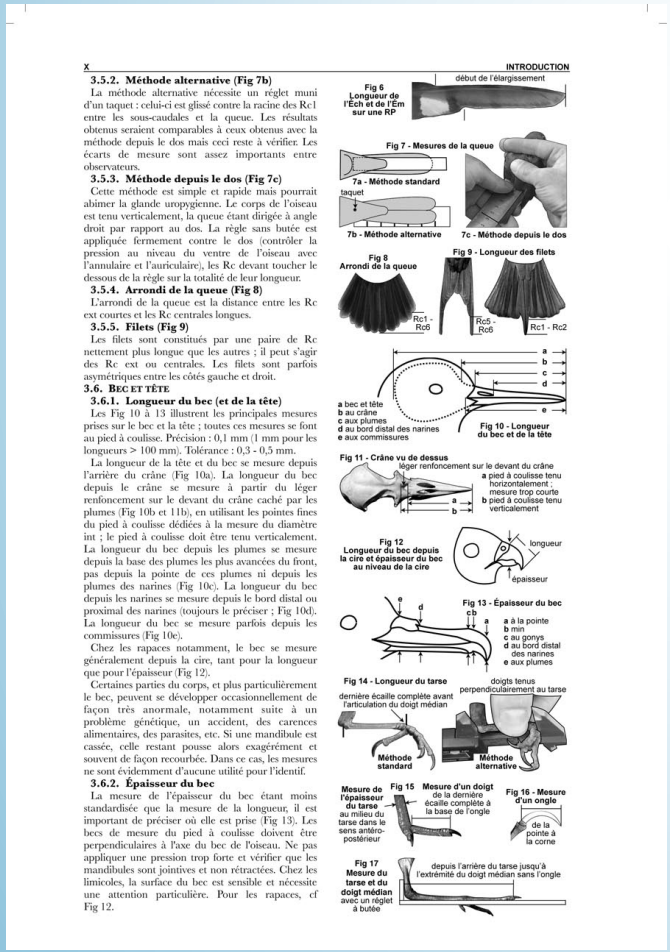

Oppaan johdannossa käsitellään kaikkea määrittämisen kannalta oleellista, kuten mittausmenetelmiä, sulkasatoa sekä yleisiä sukupuolen ja iän määrittämisen perusteita.

Kuten rengastusoppaiden kanssa yleensäkin, oppaan käyttäjällä pitää olla tietty lintutietämyksen taso voidakseen käyttää sitä. Tavallisten lajien osalta lajimäärityksen tuntomerkit ovat niukat. Esimerkkilajina kehrääjä.

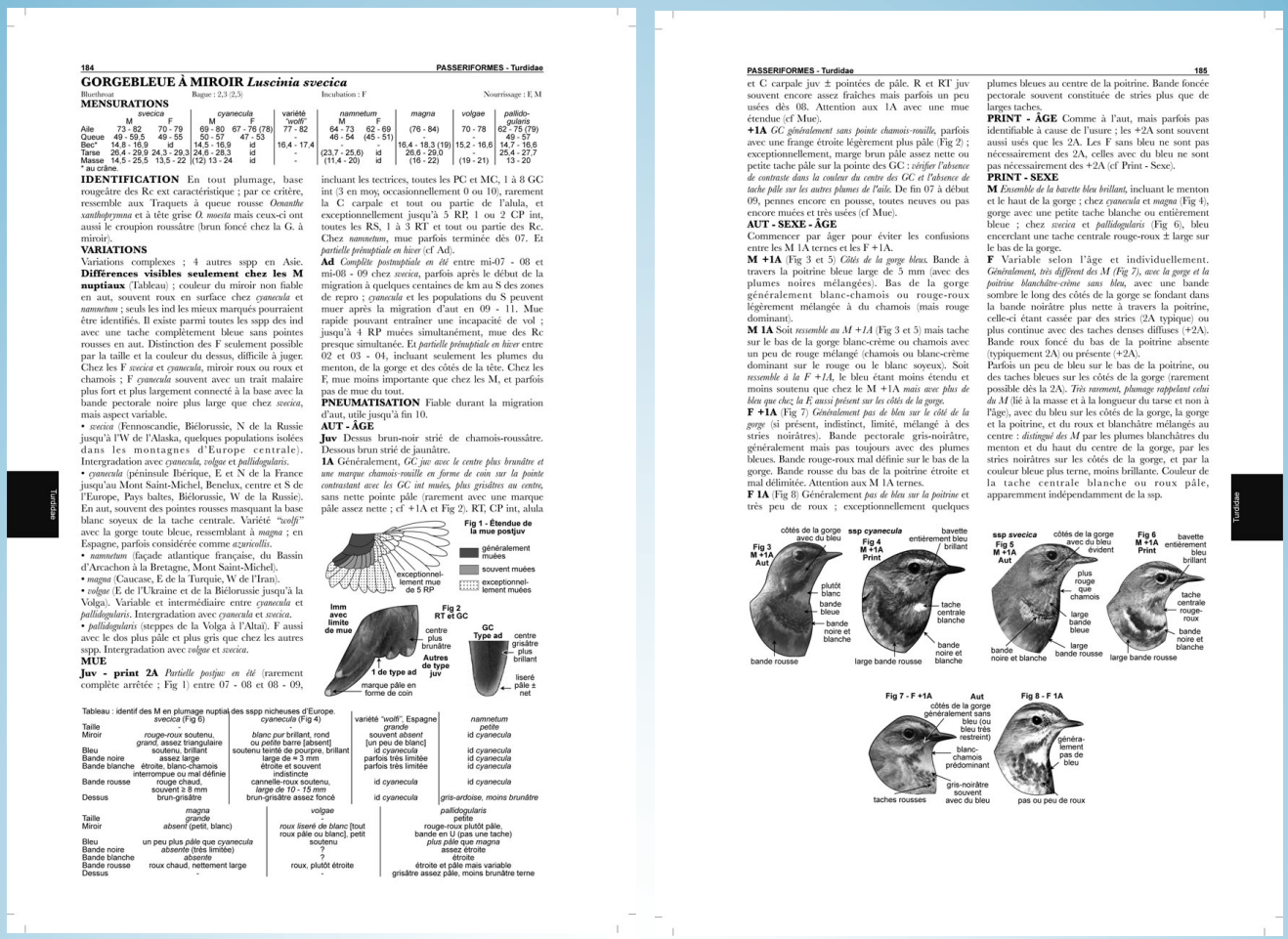

184 PASSERIFORMES - Turdidae

GORGEBLEUE À MIROIR *Luscinia svecica*

Bluethroat — Bague : 2,3 (2,5) — Incubation : F — Nourrissage : F, M

MENSURATIONS

	svecica M	*svecica* F	*cyanecula* M	*cyanecula* F	variété "wolf"	*namnetum* M	*namnetum* F	*magna*	*volgae*	*pallidogularis*
Aile	73 - 82	70 - 79	69 - 80	67 - 76 (78)	77 - 82	64 - 73	62 - 69	(76 - 84)	70 - 78	62 - 75 (79)
Queue	49 - 59,5	49 - 55	50 - 57	47 - 53	-	46 - 54	(45 - 51)	-	-	49 - 57
Bec*	14,8 - 16,9	id	14,5 - 16,9	id	16,4 - 17,4	-	-	16,4 - 18,3 (19)	15,2 - 16,6	14,7 - 16,6
Tarse	26,4 - 29,9	24,3 - 29,3	24,6 - 28,3	id	-	(23,7 - 25,6)	id	26,6 - 29,0	-	25,4 - 27,7
Masse	14,5 - 25,5	13,5 - 22	(12) 13 - 24	id	-	(11,4 - 20)	id	(16 - 22)	(19 - 21)	13 - 20

* au crâne.

IDENTIFICATION En tout plumage, base rougeâtre des Rc ext caractéristique ; par ce critère, ressemble aux Traquets à queue rousse *Oenanthe xanthoprymna* et à tête grise *O. moesta* mais ceux-ci ont aussi le croupion roussâtre (brun foncé chez la G. à miroir).

VARIATIONS

Variations complexes ; 4 autres sspp en Asie.

Différences visibles seulement chez les M nuptiaux (Tableau) ; couleur du miroir non fiable en aut, souvent roux en surface chez *cyanecula* et *namnetum* ; seuls les ind les mieux marqués pourraient être identifiés. Il existe parmi toutes les sspp des ind avec une tache complètement bleue sans pointes rousses en aut. Distinction des F seulement possible par la taille et la couleur du dessus, difficile à juger. Chez les F *svecica* et *cyanecula*, miroir roux ou roux et chamois ; F *cyanecula* souvent avec un trait malaire plus fort et plus largement connecté à la base avec la bande pectorale noire plus large que chez *svecica*, mais aspect variable.

• *svecica* (Fennoscandie, Biélorussie, N de la Russie jusqu'à l'W de l'Alaska, quelques populations isolées dans les montagnes d'Europe centrale). Intergradation avec *cyanecula*, *volgae* et *pallidogularis*.

• *cyanecula* (péninsule Ibérique, E et N de la France jusqu'au Mont Saint-Michel, Benelux, centre et S de l'Europe, Pays baltes, Biélorussie, W de la Russie). En aut, souvent des pointes rousses masquant la base blanc soyeux de la tache centrale. Variété *"wolfi"* avec la gorge toute bleue, ressemblant à *magna* ; en Espagne, parfois considérée comme *azuricollis*.

• *namnetum* (façade atlantique française, du Bassin d'Arcachon à la Bretagne, Mont Saint-Michel).

• *magna* (Caucase, E de la Turquie, W de l'Iran).

• *volgae* (E de l'Ukraine et de la Biélorussie jusqu'à la Volga). Variable et intermédiaire entre *cyanecula* et *pallidogularis*. Intergradation avec *cyanecula* et *svecica*.

• *pallidogularis* (steppes de la Volga à l'Altaï). F aussi avec le dos plus pâle et plus gris que chez les autres sspp. Intergradation avec *volgae* et *svecica*.

MUE

Juv - print 2A *Partielle postjuv en été* (rarement complète arrêtée ; Fig 1) entre 07 - 08 et 08 - 09, incluant les tectrices, toutes les PC et MC, 1 à 8 GC int (3 en moy, occasionnellement 0 ou 10), rarement la C carpale et tout ou partie de l'alula, et exceptionnellement jusqu'à 5 RP, 1 ou 2 CP int, toutes les RS, 1 à 3 RT et tout ou partie des Rc. Chez *namnetum*, mue parfois terminée dès 07. Et *partielle prémptiale en hiver* (cf Ad).

Ad *Complète postnuptiale en été* entre mi-07 - 08 et mi-08 - 09 chez *svecica*, parfois après le début de la migration à quelques centaines de km au S des zones de repro ; *cyanecula* et les populations du S peuvent muer après la migration d'aut en 09 - 11. Mue rapide pouvant entraîner une incapacité de vol ; jusqu'à 4 RP muées simultanément, mue des Rc presque simultanée. Et *partielle prémptiale en hiver* entre 02 et 03 - 04, incluant seulement les plumes du menton, de la gorge et des côtés de la tête. Chez les F, mue moins importante que chez les M, et parfois pas de mue du tout.

PNEUMATISATION Fiable durant la migration d'aut, utile jusqu'à fin 10.

AUT - ÂGE

Juv Dessus brun-noir strié de chamois-roussâtre. Dessous brun strié de jaunâtre.

1A Généralement, *GC juv avec le centre plus brunâtre et une marque chamois-rouille en forme de coin sur la pointe contrastant avec les GC int muées, plus grisâtres au centre,* sans nette pointe pâle (rarement avec une marque pâle assez nette ; cf +1A et Fig 2). RT, CP int, alula

Fig 1 - Étendue de la mue postjuv
généralement muées
souvent muées
exceptionnellement muées
exceptionnellement mue de 5 RP

Fig 2 RT et GC
Imm avec limite de mue
centre plus brunâtre
Autres de type juv
1 de type ad
marque pâle en forme de coin
GC Type ad
centre grisâtre
plus brillant
liseré pâle à net

Tableau : identif des M en plumage nuptial des sspp nicheuses d'Europe.

	svecica (Fig 6)	*cyanecula* (Fig 4)	variété "wolfi", Espagne	*namnetum*
Taille		*grande*	*petite*	
Miroir	*rouge-roux* soutenu, *grand*, assez triangulaire	*blanc pur* brillant, rond ou petite barre [absent]	souvent *absent* [un peu de blanc]	id *cyanecula*
Bleu	soutenu, brillant	soutenu teinté de pourpre, brillant	id *cyanecula*	id *cyanecula*
Bande noire	assez large	large de ≈ 3 mm	parfois très limitée	id *cyanecula*
Bande blanche	étroite, blanc-chamois interrompue ou mal définie	étroite et souvent indistincte	parfois très limitée	id *cyanecula*
Bande rousse	rouge chaud, souvent ≥ 8 mm	cannelle-roux soutenu, *large de 10 - 15 mm*	id *cyanecula*	id *cyanecula*
Dessus	brun-grisâtre	brun-grisâtre assez foncé	id *cyanecula*	*gris-ardoise, moins brunâtre*

	magna	*volgae*	*pallidogularis*
Taille	*grande*	-	petite
Miroir	*absent* (petit, blanc)	*roux liseré de blanc* [tout roux pâle ou blanc], petit soutenu	rouge-roux plutôt pâle, bande en U (pas une tache)
Bleu	un peu plus *pâle* que *cyanecula*	?	*plus pâle* que *magna*
Bande noire	*absente* (très limitée)	?	assez étroite
Bande blanche	*absente*	?	étroite
Bande rousse	roux chaud, nettement large	roux, plutôt étroite	étroite et pâle mais variable
Dessus	-	-	grisâtre assez pâle, moins brunâtre terne

PASSERIFORMES - Turdidae 185

et C carpale juv ± pointées de pâle. R et RT juv souvent encore assez fraîches mais parfois un peu usées dès 08. Attention aux 1A avec une mue étendue (cf Mue).

+1A *GC généralement sans pointe chamois-rouille,* parfois avec une frange étroite légèrement plus pâle (Fig 2) ; exceptionnellement, marge brun pâle assez nette ou petite tache pâle sur la pointe des GC : *vérifier l'absence de contraste dans la couleur du centre des GC et l'absence de tache pâle sur les autres plumes de l'aile.* De fin 07 à début 09, pennes encore en pousse, toutes neuves ou pas encore muées et très usées (cf Mue).

AUT - SEXE - ÂGE

Commencer par âger pour éviter les confusions entre les M 1A ternes et les F +1A.

M +1A (Fig 3 et 5) *Côtés de la gorge bleus.* Bande à travers la poitrine bleue large de 5 mm (avec des plumes noires mélangées). Bas de la gorge généralement blanc-chamois ou rouge-roux légèrement mélangée à du chamois (mais rouge dominant).

M 1A Soit *ressemble au M +1A* (Fig 3 et 5) mais tache sur le bas de la gorge blanc-crème ou chamois avec un peu de rouge mélangé (chamois ou blanc-crème dominant sur le rouge ou le blanc soyeux). Soit *ressemble à la F +1A,* le bleu étant moins étendu et moins soutenu que chez le M +1A *mais avec plus de bleu que chez la F, aussi présent sur les côtés de la gorge.*

F +1A (Fig 7) *Généralement pas de bleu sur le côté de la gorge* (si présent, indistinct, limité, mélangé à des stries noirâtres). Bande pectorale gris-noirâtre, généralement mais pas toujours avec des plumes bleues. Bande rouge-roux mal définie sur le bas de la gorge. Bande rousse du bas de la poitrine étroite et mal délimitée. Attention aux M 1A ternes.

F 1A (Fig 8) Généralement *pas de bleu sur la poitrine* et très peu de roux ; exceptionnellement quelques plumes bleues au centre de la poitrine. Bande foncée pectorale souvent constituée de stries plus que de larges taches.

PRINT - ÂGE Comme à l'aut, mais parfois pas identifiable à cause de l'usure ; les +2A sont souvent aussi usés que les 2A. Les F sans bleu ne sont pas nécessairement des 2A, celles avec du bleu ne sont pas nécessairement des +2A (cf Print - Sexe).

PRINT - SEXE

M *Ensemble de la bavette bleu brillant,* incluant le menton et le haut de la gorge ; chez *cyanecula* et *magna* (Fig 4), gorge avec une petite tache blanche ou entièrement bleue ; chez *svecica* et *pallidogularis* (Fig 6), bleu encerclant une tache centrale rouge-roux ± large sur le bas de la gorge.

F Variable selon l'âge et individuellement. *Généralement, très différent des M (Fig 7), avec la gorge et la poitrine blanchâtre-crème sans bleu,* avec une bande sombre le long des côtés de la gorge se fondant dans la bande noirâtre plus nette à travers la poitrine, celle-ci étant cassée par des stries (2A typique) ou plus continue avec des taches denses diffuses (+2A). Bande roux foncé du bas de la poitrine absente (typiquement 2A) ou présente (+2A).

Parfois un peu de bleu sur le bas de la poitrine, ou des taches bleues sur les côtés de la gorge (rarement possible dès la 2A). *Très rarement, plumage rappelant celui du M* (lié à la masse et à la longueur du tarse et non à l'âge), avec du bleu sur les côtés de la gorge, la gorge et la poitrine, et du roux et blanchâtre mélangés au centre : *distingué des M* par les plumes blanchâtres du menton et du haut du centre de la gorge, par les stries noirâtres sur les côtés de la gorge, et par la couleur bleue plus terne, moins brillante. Couleur de la tache centrale blanche ou roux pâle, apparemment indépendamment de la ssp.

Fig 3 M +1A Aut — côtés de la gorge avec du bleu; plutôt blanc; bande bleue; bande noire et blanche; bande rousse
Fig 4 M +1A Print — ssp cyanecula — bavette entièrement bleu brillant; tache centrale blanche; bande noire et blanche; large bande rousse
Fig 5 M +1A Aut — ssp svecica — côtés de la gorge avec du bleu évident; plus rouge que chamois; large bande bleue; large bande rousse; bande noire et blanche
Fig 6 M +1A Print — bavette entièrement bleu brillant; tache centrale rouge-roux; bande noire et blanche; large bande rousse
Fig 7 - F +1A Aut — côtés de la gorge généralement sans bleu (ou bleu très restreint); blanc-chamois prédominant; gris-noirâtre souvent avec du bleu; taches rousses
Fig 8 - F 1A — généralement pas de bleu; pas ou peu de roux

Sinirinnan lajiosuudesta käy ilmi miten mittoja ja tuntomerkkejä on taulukoitu eri alalajien, sukupuolten ja ikäluokkien osalta. Piirroksia on vain vähän, mutta mustavalkoisia valokuvia puvun yksityiskohdista on paljon. Post-juv-sulkasadon etenemistä esitetään vähän Jenni & Winklerin tapaan ja siipikaaviot Svenssonin tapaan kaavakuvina.

Kompaktin koon saavuttamiseksi leipäteksti on painettu melko pieneksi, ja viitteiden tai muun vastaavan kohdalla kirjasimen kokoa on entisestään pienennetty. Mikäli hippiäisrenkaan lukemiseen jo tarvitsee luuppia tai suurennuslasia, saattaa se olla hyvä pitää käsillä tätäkin opasta tavatessa.

Oppaan pääpaino on länsieurooppalaisissa lajeissa, joten joukossa on monia meille vieraita lintuja. Valtaosa lajeista on kuitenkin tuttuja ja etenkin ei-varpuslintujen osalta käsitellään monia sellaisia lajeja, joista suomenkielistäkään kirjallisuutta ei löydy. Suomessa olemme toisaalta olleet erityisasemassa moniin muihin maihin nähden, sillä monille lajiryhmille kirjallisuutta on ”omastakin takaa”.

Kirja sisältää rutkasti mielenkiintoisia, osin aiemmin tuntemattomiakin määritysperusteita. Niitä kannattaa ilman muuta testata omassa työskentelyssään ja jo tämän perusteella kirja on kannattava hankinta. Muun muassa vähäisten viittausten vuoksi aina ei oikein selviä mihin tai millaiseen aineistoon tieto perustuu. Kannattaa myös siis pitää mielessä, että on aina turvallisempaa perehtyä alkuperäiseen lähteeseen itse, kuin ottaa itsestään selvänä jonkun toisen kyseisestä lähteestä, ikään kuin välikätenä muotoilema kuvaus. Tätä tehtävää tosin vaikeuttaa se tosiasia, ettei lähteisiin ole viitattu tekstissä, eikä kirjasta löydy viiteluetteloakaan. On vain luotettava kirjoittajan tulkintaan.

Joka tapauksessa opas on kompakti paketti määritystietoutta ja esimerkiksi lintuasemarengastajien tai muiden monenlaisia lajeja rengastavien kannattaa se hankkia. Pienen kielimuurin ei kannata antaa vaikuttaa, vaikka se oppaan käyttöä hieman rajoittaisikin.